

Máig bizonytalan, hogy valóban Abda mellett gyilkolták-e meg Radnóti Miklóst – ezzel az alapvetéssel kezdődött a költő halálának hetvenedik évfordulóján rendezett megemlékezés-sorozat. „Szégyen, hogy megtagadták a nemzethez tartozókat” – mondta Áder János köztársasági elnök a község határában.

Abdán halt-e meg Radnóti? *Valóság vagy legenda*

Az Abdán rendezett megemlékezés-sorozat „Legenda és valószínű valóság: a »meredek út« végéről” című kerekasztal-beszélgetése Radnóti halálának feltételezett színhelyét járta körül. A költőt 1944 tavaszán harmadszorra hívták be munkaszolgálatra, ami alól többen próbálták menteni, ám Radnóti nem élt a lehetőségekkel. A halálvágy, esetleg a kilátástalanság miatt? – tette fel a kérdést a beszélgetés vezetője, **Polgár Tibor András** professzor, majd hozzátette: „Fanni néni elmondása szerint abban bíztak, a jó Isten harmadszor is hazasegíti férjét.” Egyes legendák szerint azonban már korábban a halálba készült, mivel életére rányomta a nehéz bélyeget édesanyja és ikertestvére halála, s ez a sötét vágy a harmincas években írt versein is érződik.

A mentési kísérlet tény – reagált **Ferencz Győző** egyetemi tanár –, nem tudhatjuk azonban, mi vezérelte Radnóti a döntésében. „Mindenesetre a tábori megpróbáltatások alatt írt verseiből kitűnik, haza akart jönni, ezekben nem a halálvágyról, hanem a fenyegetettségéről beszélt.” Szó esett arról is, hogy az Aczél Györgytől kapott hamis papírokat is visszautasította, talán azért, mert alkalmatlan volt a bujkálásra.

Szita Szabolcs egyetemi tanár hozzátette, hogy Radnóti rengeteg sorstársa érzett ugyanígy, felfoghatatlan volt, miért kellene elbűjniük a tisztességes embereknek, a zsidó vezetők pedig azt sugallták, amíg a Horthy-kormány a helyén van, nagy baj nem lehet...

Az elbeszélte történelem hátránya, hogy nem a tényekre, hanem az emlékekre hagyatkozik. Az emlékezést pedig minél később hívjuk elő, annál hézagosabb, ezért legfeljebb valószínűsíthető valóság lehet az, amit egyébként az irodalomtörténet elfogadott: az erőltetett menet útvonala, illetve a költő halálának helyszíne. Vagyis, hogy Radnótiék szeptember 17-én indultak el Borból, hogy a költő a harmadik *Razglednicát* Mohácson írta 1944. október 24-én, ahonnan marhavagonokkal szállították társaival Szentkirályszabadjára, és itt írta meg a negyedik *Razglednicát* október 31-én. S hogy innen mi történt, még inkább megoszlanak a vélemények, a halála napjaként legtöbbször november 9-ét tartják számon, de a november 4-ét is több forrás említi.

Dr. Csapody Tamás szociológus, jogász, kutató azt állítja, hogy a „hivatalos forgatókönyvvel” ellentétben nem biztos, hogy Radnóti Miklós Abdán halt meg. Erre vonatkozóan ugyanis semmiféle egyértelmű és hiteles bizonyítékot nem talált, ahogy arra sem, mikor érkezett meg Szentkirályszabadjára, s indult el a menettel Hegyeshalom felé. Szerinte továbbment és az ország határán kívül, ismeretlen helyen és időben hunyt el. Az Abda határában lévő tömegsírban 1946. június 23-án exhumálták feltételezett holttestét, de máig megmagyarázhatatlan, hogy miért csak akkor. Az exhumálási jegyzőkönyv 26 tárgyi bizonyítékkal együtt eltűnt.

Kőszegi Ábel tanár, a *Töredék* című, Radnóti utolsó hónapjait feldolgozó kötet szerzője szerint Csapody Tamás szkepszise az egyik legtermékenyebb kételkedés. „Radnóti és halála körül ugyanis maszatolás történik, jó volna, ha a közös nemzeti emlékezet a valósághoz próbálna közelíteni” – hangsúlyozta a kutató, és hozzátette, hogy kegyetlen láncolatok sora fűződött össze, a beteg embereket végül sírba lötték. A beszélgetés elején felmerült kérdésre, hogy Radnótit halálvágy vezérelhette-e, Kőszegi Ábel a költő *Nem tudhatom* című versét hozta példaként. „Már sárga csillagot viselve írta meg a 20. század szózatát. Ezzel kellene szembenézni, amihez képest a dátumok, helyszínek csak részletkérdésnek számítanak.”

Ferencz Győző szerint nem Radnótié az egyetlen legenda, ami aztán tényként ment át a köztudatba. Szeretünk elképzelésekhez tényként ragaszkodni, pedig Szerb Antaltól kezdve Bajcsy-

Zsilinszky Endréig nem lehet pontosan tudni, mi történt velük. A homályra legenda rakódott, amit aztán tényként szajkózunk, s ezt „segíti” az is, hogy „nem szokás dokumentálni”. Csapody Tamás meglátása, hogy annak, aki teljes bizonyossággal akar fogalmazni, azt kell mondania: itt került elő Radnóti iratkötege, köztük a *Bori notesz*, nem azt, hogy Abdán lőtték le a költőt.

A kerekasztal-beszélgetés résztvevői egyetértettek: a legfontosabb kérdés az, miként történhetett meg, hogy Radnótit és több százezer társát kitaszították a nemzetből.

Kőszegi Ábel szerint főleg a fiatalok nem érzik, hogy a vesztély változatlan, és ha nem értik világosan, hogy mi történt a holokauszt során, akkor meg fog ismétlődni ugyanolyan kegyetlen, ostoba, buta módon, mint ahogyan az megtörtént Radnótiékkal. „A probléma az, hogy miközben ezeken vitatkozunk, addig a holokauszt és egyáltalán az a szörnyűség, amit a magyar zsidótörvények idéztek elő, nagyon messze van a diákoktól, nem értik. Sokan, ha bizonyítékra vágnak, csak előkapnak egy Radnóti-sort. Nekem a tanárom azt mondta, Radnóti megírta a sorsát, hogy németek fogják lelőni. Ez is jól példázza, előszeretettel keverik össze az életet és az irodalmat, Radnóti költészetét és a sorsát.”

1947-ben már leírták, s a beszélgetésen is elhangzott: magyar katonák lőtték le Radnótit. Kőszegi Ábel hangsúlyozta, el kell gondolkodni azon, hogy honnan jutottunk el odáig, hogy a különböző irodalomkönyvekben más és más verzió szerepel. „Meg kellene emészteni a saját bűneinket, különben nem tudjuk tisztességesen átadni a következő generációknak, mire vigyázzanak.”

Az életért meneteltek

A kerekasztal-beszélgetés végére megérkezett egy kisebb csoport is, amely emlékmennel hajtott fejet Radnóti Miklós és sortársai előtt. A vesztprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár munkatársai által szervezett csapat november 3-án indult Szentkirályszabadjáról, s hét nap alatt tették meg a mintegy 120 kilométert. **Praznovszky Mihály** irodalomtörténész, a menet

résztevője maga is megerősítette a vita apropóját, amikor elmondta, az útra való felkészülésnél kiderült, semmi sem bizonyos, az élő emlékezők szívét összeszorította a trauma, s nem tudták pontosan felidézni az erőltetett menet általuk bejárt pontos útját. „Nekivágtunk, keresztül a Bakonyon, és sokszor megálltunk, hogy verseket olvassunk, miközben mellettünk zúgott a 21. századi valóság. Az volt a célunk, hogy a lehető legtöbb emberhez eljussanak Radnóti versei”. Ezért megálltak az iskolákban, kocsimákban, verseket olvastak fel, megszólították, akit csak lehetett. „Nem halottas menet vagyunk, mi az életért menteltünk” – jelentette ki Praznovszky Mihály.

Történelmünk szégyene ez a tragédia

Abda határában, a költő feltételezett halálának napján Áder János köztársasági elnök is részt vett a megemlékezésen. A Radnóti-emlékműnél kijelentette: ki kell mondanunk, történelmünk szégyenének tekintjük azokat az időket, amikor államunk vezetői felhatalmazva érezték magukat, hogy vérgőzös eszméktől megrészesülve megtagadják a nemzetünkhöz tartozókat. Úgy fogalmazott, soha nem bocsáthatunk meg azoknak, akik fegyvert emeltek ártatlan emberekre. Ki kell mondanunk, hogy utolsó hazaárulóként tekintünk azokra, akik képesek voltak elárulni a nemzeti összetartozás eszméjét, és akik állami szintre emelték a terrort, amelynek nevében kezét és fegyvert emeltek saját honfitársaikra, elvitatva tőlük még a létezés jogát is. Az egykori tömegsír felett állva Áder János azt mondta: hetven évvel ezelőtt Abdánál nem névtelen, darabra elszámolható bábukat lőttek tömegsírba, hanem embereket, akiknek neve, munkája, élethivatása, családja, szerelme volt. Magyarokat, akikkel egy nemzethez tartozunk. Bárhonnan is indultak, bármilyen istenben hittek. Hangsúlyozta, Radnóti életét elvehették, de semmit sem vehettek el abból, ami őt költővé, magyarrá és hívő emberré tette; lélekben egyetlen percre sem vált rabbá. A 20. század egyik legnagyobb magyar költőjének még a világ poklában is gondja volt arra, hogy verseiben ne sérüljön a klasszikus időmérték, az abdaiak pedig úgy látták életében utoljára, amint a töltés mentén könyökére támaszkodva ír.